

MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ, LÉKAŘSKÁ FAKULTA
Obor: Pedagogická specializace, Výživa člověka
Předmět: Úvod do moderní pedagogiky

Multikulturní výchova

Průcha, J.: Multikulturní výchova. ISV nakladatelství, Praha 2001

Vypracovali: Bc. Petr Slováček, Bc. Karla Ptáčková
Dne 7. listopadu 2004 v Brně
IV. ročník magisterského studia

Dnes existuje na světě téměř 6000 jazyků a skoro stejný počet etnických skupin, přičemž rozsah populace těchto etnik je velmi rozdílný. Etnická a jazyková rozdílnost obyvatel naší planety je doprovázena i značnou variabilitou kultur. Kniha „Multikulturní výchova“ se zabývá problematikou, jež vyplývá z kulturní pestrosti lidstva.

Vzdělání (ve formálním školském systému i v mimoškolních edukačních prostředích) může sehrát významnou roli při soužití lidstva v podmínkách kulturní variability ⇒ používáme termín MULTIKULTURNÍ VÝCHOVA. V českém prostředí je dosud MV nerozpracovanou oblastí vědy a výzkumu.

Co je Multikulturní výchova?

- 1) MV je oblast vědecké teorie transdisciplinárního charakteru. Na rozvoji teorie multikulturní výchovy se podílí nejen pedagogika, ale i etnografie, kulturní antropologie, interkulturní psychologie, sociolingvistika, historiografie, teorie komunikace aj.
- 2) MV je oblastí výzkumu. Vědecké teorie jsou neodmyslitelně spjaty s výzkumy, které jsou prováděné především v zahraničí (ojediněle i u nás).
- 3) MV je systém informační a organizační infrastruktury. Věda a výzkum se musí opírat o podpůrná zařízení: vědecké organizace, informační databáze, odborné časopisy aj. Pořádány jsou i mezinárodní konference o multikulturní výchově.
- 4) MV je praktická edukační činnost. MV se realizuje především ve školní výuce, ale i v osvětově zaměřených projektech, na výstavách, festivalech, v publikacích vládních a nevládních organizací, v programech Evropské unie zaměřených na mezinárodní výměnu mládeže, studentů a učitelů. Patří sem i příprava pracovníků v oblasti managementu, diplomacie a zahraničního obchodu na komunikaci s partnery, kteří pocházejí z jiných kulturních oblastí než kultura evropská.

Cílem multikulturní výchovy je poznávání a respektování jiných kultur, než své vlastní.

Kapitola 2 pojednává o základních pojmech, jako jsou **etnikum**, **eticita**, (podstatnými znaky je zpravidla jazyk a teritorium), **etnické vědomí** (pojem je v podstatě shodný s pojmem **etnická identita**), **etnická příslušnost** (ta je v praxi často ztotožňována s kategorií „**národnost**“), **národ** (lze ho vymezit kulturně: spisovný jazyk, společné náboženství, společná dějinná zkušenost, politicky: národy mají vlastní stát, nebo autonomní postavení v mnohonárodním či federativním státě, psychologicky: jednotlivci sdílejí společné vědomí o své příslušnosti k určitému národu), **národnost** (v demografickém sčítání obyvatelstva se používá tzv. deklarativní metoda: jednotlivým obyvatelům se dá možnost, aby sami prohlásili, k jaké národnosti se hlásí a tím se zohlední skutečnost, že národnost není jen objektivní kategorie, ale i subjektivní postoj každého jedince), **národnostní menšina** (vymezení se shoduje s vymezením etnika či etnické skupiny ⇒ posouvá se terminologické označení: národnostní menšina je synonymem **etnické menšiny** nebo **jazykové menšiny**),

náboženská menšina, rasová menšina (viz problémy: dle demografických hledisek nejsou Židé zahrnuti jako národnost × etnograf L. Šatava (1994) uvádí Židy mezi národnostními menšinami × Všeobecná encyklopedie Diderot přímo definuje: "Židé, národ, který je nositelem monoteistického náboženství – judaismu".

rasa : v antropologické teorii ras zavedena rasová taxonomie – převážně podle somatických příznaků: rasa europoidní, mongoloidní, negroidní

: v biologicko-antropologickém pojetí je jako vědecký pojem zcela neutrální – každý z nás patří k určité rase jako každý z nás patří k určitému pohlaví

: kromě somatického třídění ras ve fyzické antropologii existuje pojetí ras v kulturní antropologii, sociologii, interkulturní psychologii a filozofii, které není založeno na anatomických kritériích klasifikace, nýbrž je odvozováno z kulturních fenoménů – ze vzorců chování, z jazykových a náboženských charakteristik - mluvíme pak o germánské rase, románské rase, židovské rase atd.

rasismus: souhrnné označení takového jednání, které překračuje vnímání rasových odlišností a přetváří se na nepřátelské aktivity vůči příslušníkům jiné rasy, jež se projevují v diskriminaci, v agresivním chování (verbálním nebo fyzickým).

O rasismu můžeme mluvit jen tam, kde dochází k přímému ohrožování jedné rasové skupiny ze strany jiné rasové skupiny. Nelze ztotožňovat rasismus s pocitem sociální distance nebo nízké oblíbenosti příslušníků jedné rasy u příslušníků jiné rasy! Sociolog A. Giddens (1999) konstatuje, že odmítavý postoj nebo i předsudek vůči jiné rase či kultuře ještě není rasismus – ten se projevuje až diskriminací, kdy jedné skupině jsou upírána práva a příležitosti, jimiž disponují druzí.

rasová diskriminace: dochází k ní, pokud jsou rasistické postoje uplatňovány ve sféře vzdělávání, v uplatnění na trhu práce nebo v jiných sférách života společnosti. Situace, kdy příslušníci určité rasy (obvykle menšina v celkové populaci země) jsou znevýhodňováni ve srovnání s příslušníky většinové skupiny populace.

kultura: v širším pojetí: vše, co vytváří lidská civilizace (materiální artefakty lidské činnosti a duchovní výtvořiny lidí)

: v užším pojetí: pojem kultura vztahován spíše k projevům chování lidí (⇒ kulturou určitého společenství jsou jeho zvyklosti, symboly, komunikační normy a jazykové rituály, sdílené hodnotové systémy, předávané zkušenosti, zachovávaná tabu)

kulturní pluralita: teoretický princip, kdy jednotlivá společenství (národy, etnika, kmény, rasy, náboženské skupiny) mají své specifické kultury, které je nutno považovat za zcela rovnocenné

etnocentrismus: tendence poznávat, hodnotit a interpretovat okolní svět jen z perspektivy kultury vlastního společenství

předsudky a stereotypy: představy, názory a postoje, které určité skupiny lidí chovají k jiným skupinám nebo k sobě samým (autostereotypy)

:jsou relativně neměnné, přenášené mezi generacemi, obsahují zevšeobecňující hodnocení, obtížně odstranitelné, mají silný emocionální náboj, zatímco racionální obsah v nich bývá potlačen

:v oblasti MV jsou jedním z nejzávažnějších problémů

:nositel předsudku vztahuje určité hodnocení na všechny příslušníky určitého etnika či národa, aniž by posuzoval jednotlivce podle reálných charakteristik (např. "Romové jsou líní a konají kriminální činy")

:základním faktorem vzniku předsudků je rodinná výchova

:chová-li někdo předsudky vůči příslušníkům jiného etnika nebo rasy, nedopouští se tím ještě diskriminace – ta se projevuje až faktickým jednáním

MV se při své realizaci střetává s mnoha případy konfliktů vyvolaných situací národnostních menšin. V Evropě má jen několik států homogenní populaci (např. situace v Portugalsku, na Islandu, v Irsku). Ve všech ostatních zemích se vyskytují národnostní menšiny (např. Slovensko s asi 11% maďarské populace, Estonsko s asi 30% ruské populace).

Multikulturní (interkulturní, multietnická) výchova

Lidstvo má přes nejrůznější své odlišnosti také mnoho společného. Odlišnosti nesmí být příčinou nepřátelství, nenávisť, či dokonce válek, nýbrž naopak jsou zdrojem bohatství lidské společnosti. Právě tak se zrodila teorie multikulturní výchovy.

Nejčastěji se v teorii multikulturní výchovy setkáváme s pojmy jako jsou: multicultural education (USA, Velká Británie, Kanada, Austrálie), intercultural education (hl. Evropa), interethnic/multiethnic education (USA, v Evropě zřídka), dále pak international education, global education, education for world citizenship.

Jak upozorňuje prof. PhDr. Jan Průcha DrSc., pokud užíváme termínu „multikulturní/interkulturní výchova“, je nutno chápat výraz „výchova“ ve smyslu vzdělání a výchova! Přesnější by bylo používání termínu „multikulturní edukace“ (edukace totiž pokrývá obě činnosti a koresponduje s anglickým termínem „education“). Avšak český výraz „multikulturní výchova“ se již zavedl a v odborné terminologii není žádoucí již stabilizované termíny rozkolísávat.

V pedagogickém aspektu se teorie multikulturní výchovy začala rozvíjet v 60. letech převážně ze dvou důvodů:

1) V USA v 50. a 60. letech se vyhrtily rasové a etnické problémy. Ve sféře vzdělávání se tyto problémy projevily jako nerovnost v přístupu ke vzdělání mezi bílými Američany oproti Afroameričanům, hispánským Američanům, Indiánům aj.

2) Země západní Evropy se v posledních několika desetiletích setkávaly s dříve neznámým jevem – masovou imigrací lidí ze zemí s odlišnou kulturou. Ve školách se tak začaly vyskytovat pedagogicky velmi tíživé situace. Dnes se má za to, že důsledné uplatňování multikulturní výchovy ve školách může přispívat k zmírňování, či dokonce eliminaci negativních předsudků žáků majoritní populace vůči příslušníkům etnických minorit.

Vědecké přístupy, které zakládají multikulturní výchovu

Jaké vědy přispívají k teorii multikulturní výchovy? Jsou to především kulturní antropologie, etnologie a etnografie, sociologie (etnosociologie), interkulturní psychologie (etnopsychologie), mezinárodní právo, komparativní lingvistika (etnolingvistika) a ⇒

- pedagogika:** 1. **tradiční** pedagogika: normativní a preskriptivní teorie, která si klade za cíl usměrňovat edukaci k určitému vzoru či ideálu
2. **moderní** pedagogika: explorativní a explanační věda – účelem pedagogiky je zkoumat (explorace) a vysvětlovat (explanace) podstatu, průběh a výsledky edukačních procesů

: je prospěšná pro multikulturní výchovu např. svým rozsáhlým repertoárem výzkumných metod a technik, které je možno používat při objasňování multikulturní výchovy a také při evaluaci výsledků a efektů multikulturní výchovy

Informační zdroje a výzkumné instituce pro multikulturní výchovu

Multikulturní výchova je teorií, která čerpá z několika vědeckých oborů a disciplín a má tedy přirozené informační zdroje v těchto vědách. Zároveň si již vytvořila své vlastní informační zdroje, výzkumné a jiné instituce.

Ve světě je vydáváno několik mezinárodních časopisů, které se věnují problematice multikulturní výchovy. Jsou to zejména Intercultural Education, International Journal of Intercultural Relations, Journal of Multilingual and Multicultural Development a mnoho dalších.

V České republice neexistuje žádné odborné periodikum, které by se zabývalo přímo multikulturní výchovou. Tematicky je pro MV nejužitečnějším informačním zdrojem časopis Český lid (vydává jej Etnologický ústav AVČR), který je nejstarším časopisem v sociálních vědách u nás (založen v roce 1891).

V zahraničí jsou vydávány i knižní monografie a sborníky, encyklopedie a slovníky, které se zabývají teorií, výzkumem a edukační praxí v oblasti MV. Ve světě působí i několik mezinárodních vědeckých společností na poli multikulturní výchovy.

Multikulturní výchova ve školní edukaci: projekty

Rada Evropy:

- v posledních dvou desetiletích se intenzivně zabývá multikulturní výchovou
- jakousi „biblí“ se v této oblasti stala kniha „Teaching about Europe“, která obsahuje metodické návody k tomu, co a jak ve školách vyučovat za účelem vytváření tzv. evropské identity
- vychází ze skutečnosti, že mnohé země se stávají multikulturní, a to v důsledku migrace, která se stále zvětšuje ⇒ úkolem je, aby interkulturní výchova byla zajišťována ve všech školách, pro všechny žáky, a ve všech školních předmětech

OECD (Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj):

- je svými aktivitami zaměřena hlavně na ekonomické záležitosti a s nimi souvisejícími záležitostmi vzdělávání
- v roce 1987 vyšel sborník Multicultural Education, v němž jsou popsány způsoby realizace MV ve školní edukaci

Evropská unie:

- vyvinula řadu projektů a programů pro realizaci interkulturní výchovy – např. projekt Rozvíjení interkulturního názoru, který obsahuje návody a cvičení k tomu, aby různé společenské organizace a skupiny mohly uskutečňovat akce zaměřené proti rasismu

Projekt Evropské asociace učitelů: „My a ti druzí“

Mezinárodní skupina odborníků vypracovala program „My a ti druzí: Setkávání kultur v Evropě“, který je metodickým materiálem sloužícím učitelům k tomu, aby efektivně představovali žákům ve svých třídách kultury různých evropských národů. Je totiž známo, že úspěšnost každého vzdělávacího programu ve školách stojí a padá s tím, jak k určitému programu přistupují učitelé (oblíbí si jej, ztotožní se s ním, je jim lhostejný, či ho odmítají).

Program vychází ze situace, kdy v Evropě působí dvě protikladné tendence: 1) rozvíjí se spolupráce mezi národy a v řadě zemí vznikají vskutku multikulturní společnosti × 2) vzrůstá nacionalismus a sílí nedůvěra i předsudky mezi některými etniky.

Celkově je projekt určen k tomu, aby umožňoval učitelům kompenzovat nedostatky školních učebnic v západoevropských zemích, které zanedbávají pohled na běžné rysy života v jiných zemích

Česká republika: podmínky pro realizaci multikulturní výchovy

Multikulturní výchova je pro českou společnost a především pro populaci mládeže nezbytná. Transformace české společnosti po roce 1989 přinesla mimo jiné otevřený pohled na etnickou situaci v zemi. Navíc příliv cizinců – imigrantů, dočasných pracovníků, uprchlíků i kriminálních osob mění dřívější poměrně ustálenou etnickou situaci a vyvolává určité postoje a nálady obyvatelstva.

Česká společnost nebyla nikdy absolutně homogenní ve své etnické struktuře. Důkazem nám může být expanze Slovanů na naše území již před rokem 500 i předpokládané kontakty s germánským obyvatelstvem, kmenem Langobardů aj.

Nejvyhrocenější etnická struktura se historicky vyvinula po vzniku Československé republiky v roce 1918 a její důsledky zasahují až do dnešního etnického klimatu u nás. Tehdejší Československá republika měla silně heterogenní etnickou skladbu: kromě Čechů a Slováků v ní žily početné skupiny Němců a Maďarů a také menší populace Ukrajinců, Rusínů, Romů a dalších.

Slováci představují v ČR nejpočetnější národnostní menšinu (cca 315 000 obyvatel dle oficiálního sčítání v roce 1991). Z historických důvodů a vzhledem k jazykové a kulturní blízkosti nejsou ze strany české populace vnímáni jako „cizinci“, a proto nedochází k etnickým konfliktům mezi Čechy a Slováky v České republice.

Souhrnně můžeme říci, že etnická paleta populace žijící v současné České republice je dosti pestrá, v mnoha ohledech zcela nová, neočekávaná. Pro realizaci multikulturní výchovy tak způsobuje nemalé problémy, které jsou vyvolány zejména neobvyklostí dané multietnické situace pro většinu Čechů a jejich nepřipraveností na soužití s jinými etniky.

Postoje české populace k cizincům

Podle I. Gabal (1999) celkově zesiluje odmítavé stanovisko k cizincům, výhrady vůči cizincům pramení hlavně z názoru, že cizinci se významně podílejí na růstu kriminality po roce 1990 a přispívají tak k poklesu bezpečnosti v zemi. Obavy jsou i z negativních ekonomických vlivů cizinců. Pokud jde např. o přijatelnost nebo nepřijatelnost sousedství, dotázaným by nejméně vadilo žít vedle Slováků, Francouzů, Židů aj., více by jim vadilo sousedství Rusů, Ukrajinců, Asiatů a Arabů a nejvíce sousedství Romů. Většina dotazované populace dává přednost tomu, aby se cizinci a etnické skupiny přizpůsobili našim zvyklostem. Podporují tak asimilaci nečeské populace spíše než kulturní pluralitu.

Data interpretuje autor (Gabal, 1999) jako výraz údajné xenofobie, kulturní uzavřenosti Čechů, kulturní sebestřednosti aj. × Průcha chápe uvedené interpretace jako vědecky ne zcela opodstatněné – mají totiž metodologický nedostatek (vychází pouze z dat kvantitativního šetření, jen z několika položek strukturovaného dotazníku,...). Jaké je skutečné etnické klima v současné české společnosti nevíme, jelikož nemáme k dispozici dostatečně věrohodné a vědecky fundované nálezy.

Multikulturní výchova v českých vzdělávacích programech

Vzdělávací programy označují souhrnně různé dokumenty, které vymezují koncepci, cíle, obsahy a jiné složky vzdělávání pro určitý stupeň a druh škol. Jsou obvykle schvalovány a zaváděny ministerstvem školství a jsou závazné pro fungování příslušné úrovně vzdělávacího systému. V ČR bylo v 90. letech vytvořeno několik takových programů, např.:

Vzdělávací program Základní škola,

s platností od 1.9.1996, vzdělává se podle něj asi 75% všech žáků 1.-9. ročníku českých základních škol. Mezi obecné cíle patří např. vážit si svého domova a své vlasti, pochopit význam a potřebu mezinárodního dorozumění, dodržovat základní lidská práva a ochranu lidské důstojnosti atd. Dále jsou formulovány konkrétní prvky multikulturní výchovy jako součást učiva několika předmětů (vlastivěda, dějepis, občanská výchova,...)

Vzdělávací program Národní škola,

s účinností od 1.9.1997, rozšířen jen asi do 50 ZŠ. K cílům programu patří např. získání trvalého zájmu o poznávání různých států a regionů, způsobu života, tradic,... toleranční postoj k různým národům, kulturám,...

Učební dokumenty pro gymnázia s platností od 1.9.1999

Multikulturní výchova v českých školních učebnicích

Jedná se o pohled na současné české učebnice z hlediska toho, jak podporují multikulturní výchovu: ⇒ Kvalita polygrafického zpracování je ve většině učebnic na vysoké úrovni, v kvalitě didaktického zpracování vzdělávacího obsahu se učebnice jednotlivých autorů a jednotlivých nakladatelství významně odlišují.

Fungování a efekty multikulturní výchovy

Mezi projektovou formou vzdělávání a realizační formou vzdělávání existují podstatné rozdíly – to, co je pro edukaci teoreticky naplánováno se nekryje s tím, co je v reálné edukaci prováděno!

Jak konstatoval J. Jeřábek (ředitel Výzkumného ústavu pedagogického) pro MF DNES 3.4.2000: „Oficiálně se dá deklarovat spousta dobrých myšlenek, ale multikulturní výchova není věcí pokynů. Záleží na tvořivosti učitelů, na jejich přístupu“.

Pro realizaci multikulturní výchovy na českých školách jsou vytvořeny určité příznivé teoretické předpoklady ve vzdělávacích programech, projektech, učebnicích aj. Avšak nakolik úspěšně jsou tyto předpoklady využívány v praxi, záleží jak na subjektech zúčastněných v procesech školní edukace, tak na širším společenském prostředí.

Závěr

Multikulturní výchova může v dobře aplikované formě napomoci předejít řadě konfliktů ať už intra či interpersonálního charakteru. Jedinci, kteří budou seznámeni s kulturami, etniky a národy, které je obklopují, budou schopni lépe přijmout jejich odlišnosti a budou též schopni přijmout poznatky o nich jako vlastní osobní obohacení.

Úlohu v multikulturní výchově hraje mnoho činitelů. Jsou to především vlády zemí, které sestavují programy; pedagogové, kteří je aplikují; rodiče, kteří se s dětmi doma učí a předávají jim osobní názory a konečně žáci sami, kteří svým přístupem k učební látce mohou napomoci k vytvoření takových postojů, které napomohou ke zkvalitnění soužití lidí. Nesmím opomenout i takové činitele, kterými bezesporu jsou televize, noviny, rádio. Podle mého mínění je cílem multikulturní výchovy žít spolu jako lidé, kteří si váží sebe samých i druhých a to bez rozdílu barvy pleti, národnosti nebo kultury.